

R E C E N Z J E I P R Z E G L A D Y

F. REFOULÉ, „...Et ainsi tout Israël sera sauvé”. *Romains 11, 25—32*, Paris (Les Editions du Cerf) 1984, ss. 292 (Lectio Divina 117).

Jedność obydwu Testamentów jest jedną z podstawowych zasad teologii biblijnej — razem z zasadą transpozycji i nadania pełniejszej treści zapowiedziom Dawnego Przymierza przez Pisma Nowego Testamentu stanowi fundament do rozumienia i wyjaśniania tekstów biblijnych. Nauka o Ludzie Bożym, narodził się wybrany przez Jahwe stoi u podstaw świadomości narodowej i religijnej Żydów, jednakże judaistyczne rozumienie nauki Starego Testamentu w czasach Jezusa Chrystusa nie pozwoliło potomkom Abrahama jako narodowi przyjąć Nowej Nauki. Jakie jest miejsce Izraelitów w historii zbawienia, a zwłaszcza w obecnym i przyszłym jej etapie? Św. Paweł w rozdziałach 9—11 Listu do Rzymian w tajemniczy sposób zapowiada ich zbawienie. Jakie jest właściwe znaczenie tego trudnego tekstu? Na to pytanie stara się odpowiedzieć obecny dyrektor Szkoły Biblijnej w Jerozolimie O. François Refoulé, rozważając trudności związane z interpretacją Pawłowego tekstu.

Praca francuskiego biblisty składa się z trzech nierównych części. W pierwszej, zatytułowanej: „Tajemnica”, autor rozważa najpierw *status quaestionis* — dotychczasowe interpretacje tekstu mówiącego o przyszłym zbawieniu rodaków św. Pawła, związek problematyki poruszanej w interesujących go w pierwszym rzędzie wierszach jedenastego rozdziału Listu do Rzymian z tekstami Starego Testamentu, relacje między określeniem „cały Izrael” z Rz 11 a „reszta Izraela” z tekstów prorockich i podaje dokładne egzegezę wierszy 26—27 Rz 11.

Druga część, stanowiąca trochę mniej niż jedną piątą objętości książki, zawiera analizę pozostałych wierszy 11 rozdziału Listu do Rzymian (28—32), poprzez którą autor chce odpowiedzieć na pytanie, dlaczego i w jaki sposób Izrael, który z jednej strony był jako cały naród Bożym przyjacielem, z drugiej zaś — przez odrzucenie Chrystusa — stał się Jego nieprzyjacielem, ma być zbawiony. Ostatnia część to zagadnienia dodatkowe: małe studia poświęcone znaczeniu określenia „ze względu na wasze dobro” (Rz 11, 28), problemowi, na ile to, co zawiera się w Rz 11, 25—36 (i analogiczne myśli w 1 Kor 2) można nazwać objawieniem, jakie Bóg przekazał Apostołowi Narodów, na ile zaś może to być natchniona egzegeza tekstów Starego Testamentu przede wszystkim prorockich, oraz sztuce retorycznej św. Pawła.

Autor sam pisze, że potraktował swoje dzieło raczej jako swobodny esej niż „tezę” z wielką ilością odnośników — stara się wyniki swoich badań przedstawić w sposób przystępny — szczegółowa egzegeza tekstów przeprowadzona jest rzetelnie i dokładnie, całość pracy stanowi logiczną jedność: kolejne elementy prowadzą do coraz głębszego wnikięcia w problematykę Rz 11, 25—32. Na końcu pracy znajduje się obszerna bibliografia obejmująca kilkasest pozycji — cenna pomoc dla osób szczególnie interesujących się kwestią podjętą przez autora.

Systematyczne badanie przedmiotu doprowadziło autora do wniosku, że św. Paweł nie zapowiada zbawienia Izraela jako narodu, lecz jedynie nawrócenie pobożnych Żydów (*hassidim*), których — przed głoszeniem Ewangelii można było uważać za „Resztę Izraela”. „Tajemnica” wyraża nadzieję św. Pawła na ich nawrócenie przed Paruzją Chrystusa.

Autor doszedł do tego przekonania stopniowo: początkowo spodziewał się, że wniosek będzie inny, wydaje mu się jednak, że taka była myśl św. Pawła — rozwiązanie wewnętrzznego dramatu Apostoła Narodów. Choć pobożni Żydzi po blisko dwóch tysiącach lat nadal są dalecy od wiary w Jezusa Chrystusa i od widzialnego Kościoła, miłosierdzie Boże, które Paweł opiewa w hymnie kończącym Rz 11, nie zna granic i w pokorze mamy prawo ufać, że wszyscy, którzy kochają Boga i sławią Go na swój sposób, będą zbawieni.

Gdy się przyjmie proponowaną przez autora interpretację, trudno jest uważać Rz 11, 25—32 za podstawę dialogu ekumenicznego z Żydami, a zwłaszcza za podstawę nadziei na ich włączenie do widzialnego organizmu Kościoła. Niemniej całość nauki św. Pawła i Nowego Testamentu skłania nas do otwarcia się na wszystkich braci i do ufności, że Bóg, który zesłał swego Syna dla ich zbawienia, nie dopuści, by ulegli zatracenia. Choć niektórym tekstom trudno byłoby nadać znaczenie, które by pasowało do dzisiejszej myśli ekumenicznej, nie możemy zapominać, że ta myśl jest rozwinięciem po wielu wiekach idei tkwiących w Biblii, a przez długi czas nie dostrzeganych z powodu wąskiej, ograniczonej interpretacji.

Prace podobne do omawianej przez nas rozprawy winny skłaniać do rzetelnego badania źródeł i optymizmu, nawet, jeśli by rezultaty tych badań nie były takie, jakie chcielibyśmy widzieć na początku — łatwe i wygodne do przyjęcia. Prawda zawsze jest wartością nadrzędną: jeśli prawda jest trudna, stanowi to okazję do nowych wysiłków, a przez te wysiłki dochodzi się do celu — głębszego rozumienia i pełniejszego otwarcia się na to, co przynosi rzeczywistość, rezygnacji z tego, co my chcielibyśmy w niej widzieć i maksymalnie, w miarę ludzkich możliwości, przyjęcie tego, co sam Bóg nam daje.

Kraków — Tyniec

O. TOMASZ MARIA DĄBEK OSB

H. BECKER — R. KACZYŃSKI, *Liturgia und Dichtung. Ein interdisziplinäres Kompendium.*

Tom I: *Historische Präsentation* (stron 902).

Tom II: *Interdisziplinäre Reflexion* (stron 1030).

Eos Verlag Erzabtei S. Ottilien 1983 (Pietas Liturgica. Interdisziplinäre Beiträge zur Liturgiewissenschaft, wyd. H. Becker, Tom 1 i 2).

W początkowych zadaniach opisywanego przez nas dzieła jest przedstawiony zamiar wydawców obszernego compendium liczącego dwa tysiące stron, na które składa się 60 rozpraw z zakresu historii, antropologii, teologii i liturgiki. Profesorowie cenionej w Niemczech Liturgiewissenschaft, H. Becker z Moguncji i R. Kaczyński z Monachium przedstawiają go w taki sposób: „O doświadczeniu Boga Żywego nie da się mówić, a jednak nie można o nim milczeć; Jego ogląd jest możliwy tylko w obrazach, wyrażenie słowami tylko w poezji. Uprzywilejowanym miejscem, gdzie doświadczenie wiary znajduje swój wyraz, jest sprawowanie żywej liturgii. I ponieważ teologia ma swój początek w liturgii, a liturgiczny język w swej istocie jest językiem poetyckim, poezja jest pra-językiem wszelkiej teologii. Odsłonięciu tej prawdy pragnie służyć ten tom noszący tytuł *LITURGIA I POEZJA*, zawierający teologiczne i pozateologiczne studia z zakresu zaniedbanej dotychczas tematyki”.

Wyłuszczonej w zwartym przysłowiu zamiar zarysowuje w sposób wyraźny profil tego olbrzymiego dzieła, zarysowuje także metodę jego prezentacji.